

ביאורים

כאמור, הר"ן עסק ביסוד קביעת ההלכה בידי חכמים גם אם היא אינה מכוונת לאמת שבתורה. בגמרא מובאת אגדה עמוקה מאד הנוגעת ליסוד זה. הגמרא מספרת על מחלוקת שהייתה בין הקב"ה לבין 'מתיבתא דרקייעא' (בתרגום מילולי: ישיבת הרקיע), במציאות מסוימת בהלכות טומאת צרעת. הקב"ה סבר שבמציאות זו הדין הוא שהנגע טהור, ואילו מתיבתא דרקייעא סברו שטמא. כדי לבחור מי הוא שיכריע במחלוקת זו, החליטו לבחור דווקא בן אדם, ובזה שהיה המומחה הגדול ביותר באותה התקופה בעניינים אלו. זמן זה, היה הזמן שבו הגיע זמנו של רבה להפטר מן העולם, אולם מלאך המוות הצליח לקחתו רק כאשר הוא פסק לרגע מתלמודו, משום שחשב שבאים מהמלכות לאוסרו, ואז עצר ואמר שמעדיף הוא למות ולא להימסר בידם.

הר"ן מתקשה בשני דברים: ראשית הר"ן מבין ש'מתיבתא דרקייעא' הם בני האדם שנפטרו כבר מן העולם, ומכיוון שכך הוא מקשה מדוע הם עוסקים בהלכות השייכות דווקא לבני האדם העלולים להיות טמאים בצרעת. ושנית, כיצד יתכן שאותם אנשי 'מתיבתא דרקייעא', 'העזו' לחלוק על ריבונו של עולם, ועוד להצריך הכרעה חיצונית של רבה?

הר"ן פותח בתשובה לשאלה הראשונה. הוא סובר, שלמרות שנפשו של האדם כלל אינה גשמית, בכל זאת במהלך חיי האדם היא נקשרת אל הגוף והדעות הגשמיות משפיעות עליה, ולכן לאחר הפרדה של הנפש מהגוף היא נותרת במקום ממוצע בין העולם הגשמי לעולם הרוחני. מסיבה זו, גם בשלב זה נשארות בנפש דעות גשמיות, ולכן טבעי הוא שהיא תמשיך לעסוק בחכמות הגשמיות. לדבריו של הר"ן מובן מדוע קבר יעקב את רחל דווקא במקום שבו היא תוכל להתחנן אליהם בדרכם לגלות, [למרות שמקום זה, לשיטתו, הוא חלק מחוצה לארץ, דבר שיש עליו מספר קושיות], מכיוון שלמרות פטירתה של רחל עדיין יש לה קשר לעולם הגשמי ולמקומותיו השונים. זוהי לשיטת הר"ן, 'מתיבתא דרקייעא', ויוצא אפוא שהקשר שלהם לעולם הגשמי גרם להם להתדיין, כביכול, עם ריבונו של עולם בהלכות נגעים.

הרחבות

• השתטחות על קברים

משפן הנפיש ודבקוהתה במקום הגוף יותר משאר מקומות העולם התחתון. מסיבה זו כתב הר"ן "שראו להשתטח על קברי הצדיקים ולהתפלל שם, כי התפלה במקום ההוא תהיה רצויה יותר" [הדרוש השמיני]. לכן "פרש כלב מעצת מרגלים, והלך ונשתטח על קברי אבות, אמר להן: 'אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים'" [סוטה לד:]. הגרי"ז סולובייצ'יק אמר על מקום קבורת רחל שהוא מקום תפילה יותר ממקום אחר, שהרי כל קבורתה שם נועדה כדי שיבואו ויתפללו שם בניה בצאתם לגלות (עיין בראשית רבה וישלח פב).

בספר חסידים מסופר על אנשי קהילה אחת, שרצו לעזוב את מקומם וללכת להשתקע במקום אחר. בלילה, "בא מת לאחד בחלום, ואמר 'אל תעזבו אותנו! כי יש לנו הנאה כשתלכו לבית הקברות'" [תשט]. מכאן עולה ש"הנאה יש למתים (כ)שאוהבים הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתן טובה" [שם תשי].

החיי אדם כתב: "ויהיה נזהר מאוד שלא ישים מגמתו (כוונתו) להתפלל ולבקש מן המתים, שקרוב הדבר שיהיה בכלל "דודרש אל המתים" [דברים יח, יא], אלא שיתפלל להקב"ה שיעשה חסד בזכות הצדיקים המתים" [קלח, ה]. לפי זה, ייתכן שהתפילה ליד הקברים נועדה כדי לעורר את הכוונה, כמו שכתב השולחן ערוך: "ויוצאים כל העם לבית הקברות ובוכים ומתחננים שם, כלומר: הרי אתם מתים כאלו, אם לא תשובו מדרככם" [אורח חיים תקעט, ג].

שאלות לדין

אם גן עדן הוא בעולם התחתון, האם הנפשות שם נהנות מעינוגים גשמיים? מדוע לחכמים אין מנוחה לעולם? וכי לא מגיע להם שכר?

המאמר על רבה בר נחמני

ועל זה הדרך יתפרש מה שאמרו בפרק "השוכר את הפועלים" (ב"מ פו א) בענין רבה בר נחמני: "הוה יתיב אגירדא דדיקלא וקא גריס, שמע דקא מיפלגי במתיבתא דרקייעא: אם בהרת קודמת לשער לבן - טמא, שער לבן קודם לבהרת - טהור, ספק - הקדוש ברוך הוא אמר טהור ומתיבתא דרקייעא אומי טמא, אומי: מאן נוכח, נוכח רבה בר נחמני דהוה יחיד באהליות, לא הוה מצי מלאך המוות למיקרב ליה מדלא הוה שתיק פומא מגירסיה, אול אידמי ליה לגונדא דפרשי, אומר: תינח נפשיה דהוה גברא ולא יתמסר בידא דמלכותא, אישתיק ונח נפשיה, כי הוה נח נפשיה אומר: 'טהור טהור', יצאת בת קול ואמרה: אשירי רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאת נשמתך בטהרה".

מה עסק הנפשות בנגעים

ויש פאן שאלות עצומות - האחת: למה התעסקו הנפשות אחרי הפרדם מהגופות בעניני הנגעים? והשנית: אחרי שהשיגו מה' יתברך שהיה מטהר, איך טמאו הם עד שהצרכו להכרעתו של רבה בר נחמני? ובפרק אלו שתי השאלות נפרש בענין ההגדה: דבר ברור ומספק, שאף על פי שהנפש אינה גוף ולא כח בגוף, אף על פי כן מצד ששכנה בגוף הצטיירה מדיעות גשמיות עד שתייב מזה שתשכן אחרי הפרדה במקום גשמי, ונתברר מזה שגן עדן הוא בעולם התחתון, לפי שהעתק הקצוות? יקשה כי אם בהדרגה, ובהיות בראשונה שכונתה במקום גשמי לבד, תעתק למקום ממוצע בין הגשמי ובין בלתי בעלי גשם, והוא יתרון גן עדן לשאר המקומות, על דרך היתרון שיש לארץ ישראל על זולתה. וזהו שנמצא תמיד בתלמוד כי כשתשכן הנפש בעולם התחתון יהיה משכנה במקום הגוף, כאמרם בתלמוד (ברכות יח ב): "בעינא אבא", וראינו גם כן שלכונה זו לא קבר יעקב את רחל בארץ ישראל, אף על פי שהיה קרוב משם, כדי שפאשר יעברו ישראל דרך שם תתחנן עליהם, כמו שאמר (בראשית מח ז): "ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה וגו', והם דברי התנצלות כמו שאמר רש"י זכרוננו לברכה בפרוש. ובאמת, כי היותו קובר את רחל חוצה לארץ כדי שתהיה מבכה על בניה, רמז חזק על היות משפך הנפש ודבקוהתה במקום הגוף יותר משאר מקומות העולם התחתון. וכל זה מצד שכונתה אל הגוף, שישארו בה דעות גשמיות אחריו. ולפיכך אין בזה תימה שתתעסק הנפש בחכמות הגשמיות. מצרף אל זה, כי באמת השכלים הנבדלים, מהשפעה השופע עליהם מה' יתברך יתחייב שיהיה עסקם בחכמה תמידי. והוא אמרם תמיד בתלמוד: "מתיבתא דרקייעא". ואמרו (ברכות סד א): "תלמידי חכמים אין להם מנוחה [מדברי תורה] לא בעולם הזה ולא בעולם הבא". ואחרי זה אין תימה מהתעסק הנפשות במראות נגעים.

בענין רבה וכו' - מעשה ברבה בר נחמני שהיה יושב על גזע הדקל וגורס בתורה, שמע קול משיבה של מעלה שדנו במקרה מסוים בהלכות צרעת. הקב"ה אמר טהור ושאר הצדיקים בני הישיבה אמרו טמא. אמרו מי יכריע במחלוקת זו - רבה בר נחמני שהוא בקיא באופן מיוחד בדינים אלו (ולכן צריך שימות ויגיע לישיבה של מעלה). לא היה יכול מלאך המוות להתקרב אליו כי לא הפסיק מללמוד תורה. הלך מלאך המוות ונתחפש לקבוצת פרשים של המלך הרודפים אחרי רבה. אמר רבה (לעצמו) עדיף לי למות ולא ליפול בידי חיילי המלך, הפסיק מלימודו ונפטר. בשעת פטירתו אמר טהור טהור. יצאה בת קול וכו'. **הנפשות** - נשמות של צדיקים שבעולם הנשמות. **כח בגוף** - כח התלוי בגוף. **הצטיירה** - הושפעה והתעצבה. **יחייב מזה** - מוכרח להיות. **במקום גשמי** - לדעת הר"ן גן עדן הוא מקום גשמי נסתר בעולמו. **העתק הקצוות וכו'** - המעבר בין מצבים קיצוניים הוא קשה ויש לעשותו בהדרגה. **שכונתה** - שוכנת בגוף. **במקום הגוף** - גם לאחר המיתה הנפש קשורה עם הגוף במקום הקבר. **בעינא אבא** - רצוני לפגוש את אבא (שנפטר). **מצרף** - נוסף לכך. **השכלים הנבדלים** - הנפש הרוחנית הנבדלת מהגשמית.